

KO'ZI OJIZ BO'LGAN BOLALAR AXLOQIY TARBIYASI

Xusnuddinova Zulayho Xamidullayevna

CHDPU Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Tojiakhmedova Shirina Tohirjon qizi

CHDPU tiflopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Tilavova Madinabonu Umidjon qizi

CDPU tiflopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko'zi ojiz bo'lgan bolalarda tarbiya mohiyati, Tarbiyaning maqsad va vazifalari tushintirilib o'tiladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar axloqiy tarbiyasi haqida aytib o'tiladi.

Аннотация: В данной статье раскрывается сущность образования слепых детей, цели и задачи обучения. Отмечено нравственное воспитание слабовидящих детей.

Annotation: In this article, the essence of education for blind children, the goals and tasks of education are explained. Moral education of visually impaired children is mentioned.

Kalit so'zlar: Tarbiya, xulq-atvor, integratsiya, Didro, Komenskiy, Pestalozzi, Lokk, I.S.Vigotskiy, axloqiy tarbiya, ta'lim-tarbiya.

Ключевые слова: Воспитание, поведение, интеграция, Дидро, Коменский, Песталоцци, Локк, I.C.Выготский, нравственное воспитание, воспитание.

Key words: Education, behavior, integration, Diderot, Comenius, Pestalozzi, Locke, I.S. Vygotsky, moral education, education.

Tarbiya ta'limning tarkibiy qismlaridan biridir, shuning uchun u ta'lim va rivojlanish bilan uzviy bog'liqdir. Shu bilan birga, uning tuzilishida nisbiy mustaqillik va o'ziga xos xususiyatlar mavjud: maqsadlar, vazifalar, tamoyilar, shakllar, usullar va boshqa tarkibiy qismlar.

Tiflopedagogikadagi tarbiya nazariyasi umumiy pedagogikaning tegishli nazariyasiga asoslanadi. Demak, “tarbiya” tushunchasining mohiyati keng ijtimoiy ma'noda, tiflopedagogika va umumiy pedagogikada keng va tor pedagogik ma'nolarda bir xil tarzda belgilanadi.

Keng ijtimoiy ma'noda tarbiya -bu barcha ijtimoiy institutlarning yosh avlodga to'plangan ijtimoiy-madaniy tajriba, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni yetkazishni ta'minlaydigan shakllantiruvchi ta'sirlari to'plamidir. Bu shuni ko'rsatadiki, tarbiya keng ijtimoiy ma'noda insonni ijtimoiylashtirish jarayonidir. Shunday qilib, ko'rish nuqsoni bo'lgan bolalarni tarbiyalash, sog'lom bolalar kabi, ular tomonidan ijtimoiy tajribaning asosiy elementlarini o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi va ularning katta avlod tomonidan ijtimoiy munosabatlarga, aloqa tizimiga va ijtimoiy zarur faoliyatga jalb qilinishi natijasidir. Ijtimoiy munosabatlar va kattalar va bolalar o'zaro ta'sir qiladigan munosabatlar, ta'sirlar va o'zaro ta'sirlar kattalar va bolalar tomonidan aloqadorlik darajasidan qat'i nazar, har doim tarbiyalovchi yoki tarbiyalanuvchi hisoblanadi. Tarbiya ikki tomonlama jarayon bo'lib, tashkilotning ham, rahbariyatning ham, shaxsning o'z faoliyatini, uning tabiiy, muhim kuchlarining o'z-o'zidan namoyon bo'lishini o'z ichiga oladi. Ikkinchisi bolani nafaqat obyektga, balki o'quv jarayonining mavzusiga ham aylantiradi. Biroq, bu jarayonda yetakchi rol tarbiyaning mazmunini amalga oshiradigan, uning o'ziga xos shakllari, tamoyillari va metodlarini oqilona tanlaydigan va qo'llaydigan o'qituvchi va tarbiyachiga tegishli.

Shu bilan birga, ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning shaxs komponentlarining ayrim qismlarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi: mustaqillik, faollik, muloqot va boshqalar, bu esa o'z navbatida tiflologning maxsus yordamisiz ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiy aloqalarini buzadi. Ko'rish, uning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri, chunki ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar, sog'lomlardan farqli o'laroq, juda cheklangan bir qator shaxsiy fazilatlarining o'z-o'zidan shakllanishidir. Hatto ularning maxsus shakllanishi bilan ham o'qituvchilar birlamchi ko'rish nuqsonning oqibatlaridan kelib chiqadigan o'ziga xos qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shunday qilib, bolalarning faoliyati, ularning mustaqilligi ko'rish buzilishlarning chuqurligiga qarab har xil usulda

amalga oshiriladigan fazoda mo'ljal olishdagi o'ziga xos yo'nalish ko'nikmalarini maxsus o'rgatmasdan mumkin emas.

Atrofdagi odamlar, birinchi navbatda, uning tashqi ko'rinishi, yuz ifodalari (mimikasi) va harakat plastikasi kabi ko'rsatkichlar bo'yicha insonning tarbiyasi to'g'risida hulosalar chiqaradilar. Nutq, xulq — atvor, ijtimoiy hodisalarga reaksiyalar, uning boshqalar bilan munosabatlari tizimi, obyektiv faoliyatining sifati-bularning barchasi insonning tarbiya darajasini belgilaydi. Ko'rish nuqsoni, uning shikastlanish chuqurligiga qarab, ushbu ko'rsatkichlarning shakllanishiga turlicha ta'sir qiladi. Agar sog'lom bola tarbiyani tavsiflovchi ko'plab me'yorlarni o'z-o'zidan taqlid qilish orqali qabul qilishi mumkin bo'lsa, unda ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar kattalar tomonidan maxsus korreksion ishlariga muhtoj. Bunday ishning yakuniy natijasi kompensatsion bilim, ko'nikma va malakalar bo'lishi kerak, bu esa ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom jamiyatga qo'shilishga (integratsiyalashga) imkon beradi. Bu ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlaridan tarbiyalashda asosiy farqdir. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar kattalar tomonidan beriladigan tarbiyaviy ta'sirga muhtoj, chunki bu birlamchi nuqsonning oqibatlarini oldini olish yoki ularni yengib o'tish, har bir bolaning imkoniyatlarini ochib berish va uni korreksion va tarbiyaviy ishlarsiz sog'lomlar orasida munosib hayotga tayyorlash mumkin emas.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan va sog'lom rivojlanayotgan bolalarni tarbiyalashning maqsad va vazifalarini aniqlash asosan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan bog'liq. Shu sababli, iqtisodiy shakllanishning o'zgarishi va fanlarning turli sohalari: falsafa, pedagogika, tibbiyot, psixologiya va boshqalarning rivojlanishi natijasida chuqur ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning shaxsini shakllantirish bo'yicha jamiyatning qarashlari o'zgardi. Asrlar davomida jamiyat va pedagogika ko'zi o'zlarining tasavvurlari va ularni mavjud yashash sharoitlariga moslashish masalalariga qiziqdi. Insonga nisbatan gumanistik qarashlar rivojlanib borgan sari, ularning jamiyatdagi o'rni jamiyatning ko'zi o'zlar oldidagi burchi haqida fikr paydo bo'ladi, balki o'qitish va tarbiyalashda ham namoyon bo'ladi (Didro, Komenskiy, Pestalozzi, Lokk va boshqalar). Tiflopedagogika rivojlanishining barcha bosqichlarida ko'zi

ojizlarni har tomonlama rivojlanishi g'oyasini amalga oshirishga intilib, uning jamiyatdagi mustaqil mehnat hayotini bunday rivojlanishning maqsadi deb hisobladi. Biroq, “ko'zi ojiz insonning ko'p qirrali rivojlanishi” ning mazmuni uning jamiyatdagi ijtimoiy mavqei bilan belgilanadi. I.S.Vigotskiyning "ko'rlikning o'zi nuqson emas. U uning xatti-harakati va boshqalarning xatti-harakatlari o'rtasidagi farqning belgisidir" va qachon "ijtimoiy tarbiya nuqsonni yengadi...", keyin "ko'zi ojiz bola ko'zi ojiz bola haqida gapiradi..", bu so'zlar keyingi yillarda tiflopedagogika va tiflopsixologiya nazariyasi va amaliyoti bilan isbotlandi. Ko'zi ojizlar jamiyatida ko'rish qobiliyati cheklanganlarning muvaffaqiyatli moslashishi, ularning fan, madaniyat, sanoat va qishloq xo'jaligining turli sohalaridagi yutuqlari bunga misoldir. Maxsus pedagogika shuni ko'rsatdiki, ilmiy jihatdan tashkil etilgan ta'lim jarayoni bilan, hatto ko'rish va eshitishning to'liq yetishmasligi bilan ham, bolani izolyatsiyadan olib tashlash, unga ma'naviy madaniyat xazinalaridan foydalanish imkoniyatini ochish, ko'rish muhitida ijtimoiy moslashish va ishlash uchun mavjud imkoniyatlarni ochib berish mumkin. Mahalliy ilm-fan rivojlanishining har bir bosqichida ko'zi ojizlarni tarbiyalashning maqsad va vazifalari o'zgaradi. Uzoq vaqt davomida aqliy va mafkuraviy va siyosiy ta'limga ustuvor ahamiyat berildi. Natijada shaxsning intellektual rivojlanishi, uning mustaqil faoliyati va ijtimoiy kompetensiyasi o'rtasida sezilarli tafovut yuzaga keldi. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan ko'plab insonlarning haqiqatan ham mustaqil kattalar hayoti uchun tenglikni e'lon qilish va bilim miqdori bilan jihozlash yetarli emas, maxsus ta'lim samaradorligini va uning amaliy yo'nalishini oshirish kerak.

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar axloqiy tarbiyasi

Axloqiy tarbiya

- bu shaxsni har tomonlama rivojlantirish umumiy tizimining asosiy yo‘nalishi; maqsadli boshlash jarayoni bolalar insoniyat va ma‘lum bir jamiyatning axloqiy qadriyatlariga, axloqiy fazilatlarni, fe‘l-atvor xususiyatlarini, ko‘nikma va xulq-atvor odatlarini shakllantirish

Insonning axloqiy hayoti uning axloqiy tarbiyasi bilan chambarchas bog‘liq. Zero, axloqiy tarbiya insonning shaxs bo‘lib yetishuvini ta‘minlaydigan uzluksiz jarayonlardan biri. Unda individ axloqiy qadriyatlarni anglab yetadi, o‘zida axloqiy fazilatlarni barqaror etadi, axloqiy tamoyillar va me‘yorlar asosida yashashga o‘rganadi. Axloqiy tarbiya insoniyat tarixi mobaynida ikki muhim masalaga javob izlaydi: bulardan biri — qanday yashamoq kerak, ikkinchisi — nima qilmog‘-u, nima qilmaslik lozim. Ana shu savollarga javob izlash jarayoni axloqiy tarbiyaning amaliy ko‘rinishidir. Tarbiya ona qornidan boshlanadi degan gap bor. Uning asl ma‘nosi, avvalo, ota-onaning o‘zi axloqiy tarbiya ko‘rgan bo‘lishi kerak degani. Zero, qush inida ko‘rganini qiladi: ota-ona oilada yuksak axloq namunasini ko‘rsatishi lozim. Shuni ham alohida ta‘kidlash joizki, axloqiylik insonda faqat axloqiy tarbiya vositasidagina vujudga keladi, degan moddiyatchilik qarashlari ko‘p yillar mobaynida hukmronlik qilib keldi. To‘g‘ri, axloqiy tarbiyaning ahamiyati nihoyatda katta. Lekin axloqiylik insonga uning insoniylik belgilaridan eng muhimi sifatida ato etilgan ilohiy ne‘mat. Shu ma‘naviy ne‘mat asosni axloqiy tarbiya yordamida takomillashtiramiz.

Shunday qilib, axloqiy tarbiya inson farzandini komillikka yetkazish yo‘llaridan biri. Uning vositalari ko‘p. Ularning bir qismi an‘anaviy tarbiya vositalari bo‘lsa, yana bir qismi zamonaviy vositalar. Odatda, har ikki turdagi vositalardan foydalaniladi.

Chunonchi, maktabgacha bo‘lgan axloqiy tarbiyada ertak va rivoyatlar vositasidagi an’anaviy tarbiya bilan o‘yinchoqlar va o‘yinlar vositasidagi zamonaviy tarbiya muvaffaqiyatli qo‘llaniladi; bunda ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bola qizg‘anchilik, g‘irromlik qilmaslikka, halol bo‘lishga o‘yinlar yordamida da’vat etiladi. Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalar axloqiy tarbiyasidagi eng kuchli vositasi — san’at. Ayniqsa, san’atning badiiy adabiyot turi keng qamrovli. Ertakdan tortib romangacha bo‘lgan janrlarda chop etilgan asarlar shaxsning axloqiy shakllanishida ulkan xizmat ko‘rsatadilar. Ular orqali kitobxon tarbiyalanuvchi sifatida ezgulik va yovuzlik nimaligini badiiy idrok etadi; ideal tanlashda ham ularning ahamiyati katta. Bundan tashqari, badiiy adabiyotning bevosita axloqiy tarbiyaga mo‘ljallangan hikoyatlar, rivoyatlar va nasihatlar majmualari borki, biz ulami, avval aytganimizdek, pandnomalar deb ataymiz: “Kalila va Dimna”, ”Qobusnoma”, “Guliston”, “Zarbulmasal” singari bunday mumtoz asarlar an’anaviy axloqiy tarbiya vositasi sifatida necha asrlardan buyon qanchadan qancha [avlodlarga xizmat qilib keldi](#), bundan buyon ham shunday bo‘lib qolajak. Axloqiy tarbiyaning barcha zamonlar uchun dolzarb bo‘lgan yo‘li, bu — namunaviylik tamoyili. Oilada, avvalo, yuqorida aytilganidek, ota-ona bolaga axloqiy namuna bo‘lishi kerak. Ustoz shogirdlik munosabatlaridagi muomala odobi, halollik, rostgo‘ylik yoshlar axloqiy tarbiyasi shakllanishini ta’minlovchi omillardandir.

Hozirgi paytda axloqiy tarbiyaning eng kuchli zamonaviy vositasi sifatida televideniyni keltirish mumkin. U deyarli barcha san’at turlarida yaratilgan asarlarni ekranlashtirish va ekranda ko‘rsatish imkoniga ega. Bundan tashqari, unda maxsus axloqiy tarbiyaga bag‘ishlangan muntazam ko‘rsatuvlar ham berib boriladi. Axloqiy tarbiya aslida axloqiy madaniyatning o‘zagini tashkil etadi, muomala odobi, etiket, kasbiy odob singari axloqiy xatti-harakatlar uchun asos vazifasini o‘taydi. Biroq u o‘zini yetarli namoyon qilishi uchun ta’lim bilan doimiy aloqada bo‘lishi shart. Shuning uchun “ta’lim-tarbiya” degan qo‘shaloq atama qo‘llaniladi. Ta’lim-tarbiyada tarbiyalanuvchiga bola deb emas, bo‘lajak komil inson deb qarash muhim.

O‘zbekiston erishayotgan, dunyo tan olayotgan ulkan yutuqlarning negizida turgan asosiy omil insondir. Buyuk ma’rifatparvar Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo

hayot yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir”, degan so‘zlari bir asr avval millatimiz uchun qanchalik muhim va dolzarblik kasb etgan bo‘lsa, hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q.

shuni ta’kidlash kerakki, tarbiyaviy ishlarni to‘g‘ri tashkil etish bilan bolalarning rivojlanishi normallasadi. Faqat bolalarga maqsadli pedagogik ta’sir ko‘rsatish, ularni hayot talablari bilan chambarchas bog‘liq holda turli xil faoliyat turlariga jalb qilish kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish, bilimlarni egallashni ta’minlash, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, ularni ta’lim va mehnat faoliyatining ijtimoiy ahamiyatini tushunish darajasiga ko‘tarish qobiliyatiga ega. Bularning barchasi ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalardagi kamchiliklarini kompensatsiyalanadi va korreksiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. F.U. Qodirova Chirchiq – 2023.
2. Z.X. Xusnuddinova Chirchiq – 2023.
3. V.S. Raxmonova “Defektologiya asoslari” – T.:”Voriz nashiryoti” 2012.
4. V.S. Raxmonova “Maxsus pedagogika”. – T.:”G‘ofur G‘ulom” nashiryoti, 2004.